

Минулого року Рівненське редакційно-видавниче підприємство видало збірник статей «Ціною власного життя». Це своєрідна книга пам'яті, світлої пам'яті мертвим і живим, сином і дочкам народу України, які боролися проти фашистських загарбників у 1939-1945 роках, ціною власного життя рятували людей інших національностей, в першу чергу євреїв, які від малого до великого були приречені гітлерівцями на поголовне знищення. — голокост. Взагалі єврейство понесло небачені людські жертви. Шість мільйонів життів — така ціна цієї невеликої нації в роки другої світової війни. Тисячі євреїв загинули і в Гоцанському районі.

Ось про все це і розповідає книга-збірник «Ціною власного життя». Є тут кілька матеріалів і про події в нашому районі. Один з них друкуємо нижче.

З незапам'ятних часів у Тучині мешкали євреї, які працювали в численних та розмаїтих майстернях або торгували. На початку другої світової війни у Тучині було понад три тисячі євреїв.

Як і в інших селах та містах України, весь тягар окупаційного режиму — розбій,

Це був відомий лікар, котрий користувався пошаною серед населення. Це була відважна і рішуча людина, яка багато чого зробила, аби полегшити долю євреїв. Однак поляки, не менше за євреїв, боялися за своє життя. Коли довідалися, що недалеко від містечка копають глибокі ями, що до Тучина

— Нехай кожний пригорує у себе пальне. Коли розпочнеться акція — підпалюйте свої домівки, паліть усе навкруги.

Він спинився на мить, знову підняв руку, поправив непокірну чуприну і продовжував:

— Коли наші хати запалають, коли все обійме вогонь, виривайтесь на волю, до лісу. Там наш порятунок. Поліські діброви та болота врятують кожного, хто приїде в їх обійми...

Есесівці вкупі з поліцаями пізно уночі увірвалися до гетто. Здавалося, що все спить навкруги. У будинках тихо, ні вогника. Есесівський офіцер собачим гавканням наказав мешканцям гетто залишити будинки і всім вийти на вулиці. Він був впевнений, що мешканці цих темних будівель мовчки та негайно виконають його наказ. Він ще раз прокричав його, та з будиночка вийшов лише один згорблений ді-

лдаті поливали втікачів вогнем «шмайсерів». Люди мовчки падали. По їх мертвих тілах бігли інші. Всіх гнала геть смерть і бажання вирватись на волю. Люди бігли до Горині, ховалися у кущах, поспішали до лісу.

Полум'я вогню, зойки людей, автоматні черги розбудили Тучин. Антон Бортовський, який тієї ночі чергував у лікарні, не розуміючи, що сталося у містечку вискочив на ганок.

Нарешті зрозумів: палає гетто. Гул голосів, автоматні черги свідчили, що це єврейський погром. Він стояв ніби приголомшений. Серед єврейської інтелігенції у нього було багато близьких друзів. Де вони? Що з ними тепер?

Важкий стогін за рогом лікарняного корпусу примусив його отямитися. Здрігнувшись, він підбіг до молодіжки, котра вплала простреленою поблизу лікарні. Простягаючи руки вперед, вона уткнулась лицем у землю, здавалась мертвою. Тільки кров, яка фонтанчиком біла з під правої лопатки, свідчила, що поранена ще дихає. На мить лікар розгубився.

— Ванда! Стефа! — гукнув він, вскочивши до ординаторської. — Швидко ноші і за мною!

Поранену занесли до операційної.

— Хто у нас чергує сьогодні? — спитав лікар Ванду.

— Ми із Стефкою, Ядвіга та Олеся.

— Олесю не потрібно. А ви ідіть і подивіться, може ще хтось лежить поблизу. А якщо прийдуть самі або хтонебудь приведе поранених — влаштовуйте їх у старій черговій кімнаті. Треба, щоб ніхто про це не довідався. Зрозуміли?

Медсестри розгублено подивилися на лікаря. Вони знали: за переховування євреїв загрожує смерть.

— Ідіть, ідіть, — посміхнувся до них лгідно Бортовський. — Клятуха Гіппократа пам'ятаєте? Так ото ж! Медицина — це не політика. А єврейському народу, гонимому віками, ми зобов'язані допомогти, хоча б своїм милосердям...

А за вікнами займалась зоря нового дня — 22 вересня 1942 року. У цей день у бунтівному Тучині полягла мученицькою смертю тисяча євреїв. Майже дві тисячі вирвалися на волю. Розбіглись по лісах, ховалися у добрих людей. Та не всім судилося пережити ті лихі дні. Більшість втікачів були пе-

І.ДУБОВСЬКИЙ, К.ЗАКАЛЮК

БУНТІВНИЙ ТУЧИН

погроми та пограбування — нацисти та їх посіпаки спрямували в першу чергу проти єврейського населення.

Влітку 1942 року для євреїв містечка було утворене гетто. Його відгородили високим дерев'яним парканом, обнесли колючим дротом. Район був невеликий. Невільників поселили на кількох вулицях. Сігнали до нього не тільки місцеві євреї, а й з навколишніх сіл. В гетто було так тісно, що багато його мешканців змушені були спати просто на вулиці під відкритим небом. Страчувати євреїв у Тучині

почали ще в липні 1941 року. Як свідчать документи матеріалів Нюрнберзького процесу, першими жертвами геноциду стали 20 єврейських громадян, яких забили 5 липня.

Німецький гарнізон у Тучині був невеликий. Боячись партизан, гітлерівці жили в окремому кварталі. Навколо нього було викопано рови з великим валом, збудованим із соснових пенеків, засипаних землею та опутаних дротом. У валах були зроблені бійниці і бункери. Цілодобово чатувала посилена охорона.

Місцеве населення — поляки, українці — як могло, допомагало євреям. Та попри все становище невилічимо у гетто було жалким.

Коли стало відомо про

прибула команда есесівців та допоміжної поліції, люди в гетто стали збиратись біля невеличкого будиночка, в якому знаходився «Юденрат». Натовп зростає.

Заступник голови «Юденрату» Меєр Гіменфельд, шкільний вчитель, якого поважали в гетто за ясний розум та розсудливість, раз у раз дивився у вікно, сидів глибоко замислившись. Потім Меєр вийшов на ганок. Тисячний натовп гомонів у тривозі і страшному передчутті.

Гіменфельд розумів, що людей потрібно заспокоїти, та не знаходив для цього

слів. Та й що ж можна було сказати їм, коли над головами кожного з них нависла кривава загроза. В його очах була відчуженість і невимовне горе. Він розумів, що цього не повинні бачити люди і він оволодів своїми почуттями... Гордо підвів голову, в очах спалахнули вогники рішучості. Запрошуючи до тиші, він підняв вгору руку. Натовп завмер, чекаючи, що стане говорити вчитель.

— Наступають останні хвилини нашого життя. Сподіватися нам немає ні на що, — карбуючи кожне слово, говорив Меєр. Його голос був твердим і владним.

Зітхнув на повні груди, ніби звільняючись від вантажу нерішучості, глянув на людей, які ловили кожне

дусь і, поглядаючи на офіцера, посміхнувся йому просто в очі...

— Всі! Всі! Аллес! Аллес! — репетуючи від злості, стискаючи в руках автомат, горланив есесівець. Але його голос тонував у ваті...

У відповідь — тиша. Смертельна тиша. Раптом справа від нього, немов блискавка, спалахнув яскравий вогник. За ним ще один. Запалав будинок Меєра Гіменфельда. За ним ще один — сусідський, а за ними почали горіти все нові і нові будинки...

Офіцер відчув щось добре. Схопивши автомат, кинувся в зловісну темряву на протилежний бік вулиці. Але й тут, ніби насміхаючись над ним, запалали будинки, обдаючи його запахами горілого бензину.

Есесівець із злістю щось гаркнув на солдат та поліцаїв, котрі розгублено тиснулися один до одного, і мерці побіг до будинку «Юденрату». Та не встиг він пробігти і кілька метрів, як все гетто запалало суцільним вогнем. У густому полум'ї та диму метушилися люди. Вони кинулися до високих парканів, а звідти на околицю...

Офіцер зрозумів, що в цій, задалегідь спланованій та організованій акції в'язні гетто звалють паркан і вириваються на волю. Шаленіючи

БУНТІВНИЙ ТУЧИН

погроми та пограбування — нацисти та їх посіпаки спрямували в першу чергу проти єврейського населення.

Влітку 1942 року для євреїв містечка було утворене гетто. Його відгородили високим дерев'яним парканом, обнесли колючим дротом. Район був невеликий. Невільників поселили на кількох вулицях. Сигнали до нього не тільки місцевих євреїв, а й з навколишніх сіл. В гетто було так тісно, що багато його мешканців змушені були спати просто на вулиці під відкритим небом. Страчувати євреїв у Тучині

почали ще в липні 1941 року. Як свідчать документи матеріалів Нюрнберського процесу, першими жертвами геноциду стали 20 єврейських громадян, яких забили 5 липня.

Німецький гарнізон у Тучині був невеликий. Боячись партизан, гітлерівці жили в окремому кварталі. Навколо нього було викопано рови з великим валом, збудованим із соснових пенеків, засипаних землею та опутаних дротом. У валах були зроблені бійниці і бункери. Цілодобово чатувала посилена охорона.

Місцеве населення — поляки, українці — як могло, допомагало євреям. Та попри все становище невилітливих у гетто було жахливим.

Коли стало відомо про масове знищення євреїв у рівненських Сосонках, це викликало тривогу і в тучинських євреїв. Вони жили передчуттям неминучої загибелі.

У Тучині діяло добре організоване польське підпілля Армії Крайової, яким керував еміграційний уряд Польщі у Лондоні. Тучинських підпільників очолював доктор Антон Бортовський.

прибула команда есесівців та допоміжної поліції, люди в гетто стали збиратися біля невеличкого будиночка, в якому знаходився «Юденрат». Натовп зростав.

Заступник голови «Юденрату» Меєр Гіменфельд, шкільний вчитель, якого поважали в гетто за ясний розум та розсудливість, раз у раз дивився у вікно, сидів глибоко замислившись. Потім Меєр вийшов на ганок. Тисячмий натовп гомонів у тривозі і страшному передчутті.

Гіменфельд розумів, що людей потрібно заспокоїти, та не знаходив для цього

слів. Та й що ж можна було сказати їм, коли над головами кожного з них нависла кривава загроза. В його очах була відчуженість і невимовне горе. Він розумів, що цього не повинні бачити люди і він оволодів своїми почуттями... Гордо підвів голову, в очах спалахнули вогники рішучості. Запрошуючи до тиші, він підняв вгору руку. Натовп завмер, чекаючи, що стане говорити вчитель.

— Наступають останні хвилини нашого життя. Сподіватися нам немає ні на що, — карбуючи кожне слово, говорив Меєр. Його голос був твердим і владним.

Зітхнув на повні груди, ніби звільняючись від вантажу нерішучості, глянув на людей, які ловили кожне його слово, і продовжував свою промову:

— Не схилюю, благаючи пощади, голови перед катями. Не впадемо перед ними на коліна. Не дамо ворогам насолоди бачити зломленою нашу гідність!

Натовп напружився, немовби морська хвиля, яка ось-ось має вдарити об берег. І знову завмер.

дусь і, поглядаючи на офіцера, посміхнувся йому просто в очі...

— Всі! Всі! Алле! Алле! — репетуючи від злості, стискаючи в руках автомат, горлав есесівець. Але його голос тонув, ніби у ваті...

У відповідь — тиша. Смертельна тиша. Раптом справа від нього, немов блискавка, спалахнув яскравий вогник. За ним ще один. Запалав будинок Меєра Гіменфельда. За ним ще один — сусідський, а за ними почали горіти все нові і нові будинки...

Офіцер відчув щось недобре. Схопивши автомат, кинувся в зловісну темряву на протилежний бік вулиці. Але й тут, ніби насміхаючись над ним, запалали будинки, обдаючи його запахами горілого бензину.

Есесівець із злістю щось гаркнув на солдат та поліцаїв, котрі розгублено тиснулися один до одного, і мерщій побіг до будинку «Юденрату». Та не встиг він пробігти і кілька метрів, як все гетто запалало суцільним вогнем. У густому полум'ї та диму метушилися люди. Вони кинулися до високих парканів, а звідти на околицю...

Офіцер зрозумів, що в цій, задалегідь спланованій та організованій акції в'язні гетто звальять паркан і вирвуться на волю. Шаленіючи, він заверещав на солдат і почав строчити з автомата по людям, які бігли біля нього. Солдати почали також стріляти, а за ними, перелякани на смерть побаченим, поліцаї. У вогні і в диму євреї звалили паркан і суцільним натовпом, як вода, що прорвала греблю, неслись щодуху далі і далі від цього залятого місця. Со-

лю, здавалось, мертвою. Тільки кров, яка фонтанчиком біла з під правої лопатки, свідчила, що поранена ще дихає. На мить лікар розгубився.

— Ванда! Стефа! — гукнув він, вскочивши до ординаторської. — Швидко ноші і за мною!

Поранену занесли до операційної.

— Хто у нас чергує сьогодні? — спитав лікар Ванду.

— Ми із Стефкою, Ядвіга та Олеся.

— Олесю не потрібно. А ви ідіть і подивіться, може ще хтось лежить поблизу. А якщо прийдуть самі або хтонебудь приведе поранених — влаштують їх у старій черговій кімнаті. Треба, щоб ніхто про це не довідався. Зрозуміли?

Медсестри розгублено подивилися на лікаря. Вони знали: за переховування євреїв загрожує смерть.

— Ідіть, ідіть, — посміхнувся до них лагідно Бортовський. — Клятву Піппократа пам'ятаєте? Так ото ж! Медицина — це не політика. А єврейському народу, гонимому віками, ми зобов'язані допомогти, хоча б своїм милосердям...

А за вікнами займалась зоря нового дня — 22 вересня 1942 року. У цей день у бунтівному Тучині полягала мученицькою смертю тисяча євреїв. Майже дві тисячі вирвалися на волю. Розбіглися по лісах, ховалися у добрих людей. Та не всім судилося пережити ті лихі дні. Більшість втікачів були переловлені фашистами і поліцаями і знищені.

Ті, що залишилися жити, написали книгу-споминок, яка нещодавно вийшла друком в Ізраїлі, але ще не перекладена на українську мову. А скільки жахливою та повчальною висвітлено на її сторінках. Сподіваємося, що незабаром ми зможемо прочитати про це.